

Ki metélte körül Ábrahámot?

Gen. 17. a nyelvész szemszögéből

Biró Tamás

biro.tamas@btk.elte.hu, <http://birot.web.elte.hu>

2014. szeptember 30.

Genezis 17. a nyelvész szempontjából

Ki metélte körül Ábrahámot? Figyeljék az ujjam, mert csalok!

Gen. 17.

א וַיְהִי אֲבָרָם בֶּן-תְּשׁוּעִים שָׁנָה וְתִשַׁע שָׁנִים וַיֵּרָא יְהוָה אֶל-אֲבָרָם וַיֹּאמֶר אֵלָיו
אָנֹכִי-אֵל שְׂדֵי הַתְּהִלָּה לְפָנָי וְהָיָה תְּמִים. ב וְאֶתְנָה בְּרִיתִי בֵינִי וּבֵינְךָ וְאֶרְבֶּה
אוֹתְךָ בְּמֵאד מְאֹד. ג וַיִּפֹּל אֲבָרָם עַל-פָּנָיו וַיְדַבֵּר אֵתוֹ אֱלֹהִים לֵאמֹר. ד אָנֹכִי
הֵנָּה בְּרִיתִי אִתְּךָ וְהָיִיתָ לְאֵב הַמּוֹן גּוֹיִם. ה וְלֹא-יִקְרָא עוֹד אֶת-שְׁמֶךָ אֲבָרָם
וְהָיָה שְׁמֶךָ אֲבָרָהֶם כִּי אֵב-הַמּוֹן גּוֹיִם נִתְּתִיךָ. ו וְהִפְרִיתִי אֹתְךָ בְּמֵאד מְאֹד
וְנִתְּתִיךָ לְגוֹיִם וּמְלָכִים מִמֶּךָ יֵצְאוּ. ז וְהִקְמַתִּי אֶת-בְּרִיתִי בֵינִי וּבֵינְךָ וּבֵין זְרַעְךָ
אֲחֵרֶיךָ לְדוֹרֹתָם לְבְרִית עוֹלָם לְהִיּוֹת לְךָ לְאֱלֹהִים וּלְזַרְעֶךָ אַחֲרֶיךָ. ח וְנָתַתִּי
לְךָ וּלְזַרְעֶךָ אַחֲרֶיךָ אֶת אֶרֶץ מִגְרִיךָ אֶת כָּל-אֶרֶץ כְּנַעַן לְאַחֲזֶת עוֹלָם וְהָיִיתִי
לְהֵם לְאֱלֹהִים.

Gen. 17.

ט וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים אֶל-אַבְרָהָם וְאֵתָה אֶת-בְּרִיתִי תִשְׁמֹר אֶתָּה וְזָרְעָךָ אַחֲרָיִךָ
לְדֹרֹתָם. יִזְאֵת בְּרִיתִי אֲשֶׁר תִּשְׁמְרוּ בֵּינִי וּבֵינֵיכֶם וּבֵין זָרְעָךָ אַחֲרָיִךָ **הַמּוֹל**
לָכֶם כָּל-זָכָר. יֵא וּנְמַלְתֶּם אֵת בְּשָׂר עַרְלֹתְכֶם וְהָיָה לְאוֹת בְּרִית בֵּינִי
וּבֵינֵיכֶם. יב וּבֶן-שָׁמֹנֶת יָמִים **יִמּוֹל** לָכֶם כָּל-זָכָר לְדֹרֹתֵיכֶם יְלִיד בָּיִת וּמִקְנֵת-
כֶּסֶף מִכֹּל בֶּן-נֶכֶר אֲשֶׁר לֹא מִזָּרְעָךָ הוּא. יג **הַמּוֹל יִמּוֹל** יְלִיד בְּיִתְךָ וּמִקְנֵת
כֶּסֶף וְהָיְתָה בְרִיתִי בְּבִשְׂרֹכֶם לְבְרִית עוֹלָם. יד וְעָרַל זָכָר אֲשֶׁר לֹא-**יִמּוֹל** אֶת-
בְּשָׂר עַרְלָתוֹ וְנִכְרְתָה הַנֶּפֶשׁ הַהוּא מֵעַמִּיָּה אֶת-בְּרִיתִי הַפֶּר. {ס}

Gen. 17.

טו וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים אֶל-אַבְרָהָם שְׂרִי אֲשַׁתְּךָ לֹא-תִקְרָא אֶת-שְׁמָהּ שְׂרִי כִּי שָׂרָה
שְׁמָהּ. טז וַיְבָרַכְתִּי אֹתָהּ וְגַם נָתַתִּי מִמֶּנָּה לָּךְ בֶּן וַיְבָרַכְתִּיהָ וְהִיְתָה לְגוֹיִם מְלֻכֵי
עַמִּים מִמֶּנָּה יְהִיוּ. יז וַיִּפֹּל אַבְרָהָם עַל-פָּנָיו וַיִּצְחַק וַיֹּאמֶר בְּלִבּוֹ הֲלֹבֶן מֵאָה-
שָׁנָה יוֹלֵד וְאִם-שָׂרָה הִבֵּת-תִּשְׁעִים שָׁנָה תֵּלֵד. יח וַיֹּאמֶר אַבְרָהָם אֶל-
הָאֱלֹהִים לוֹ יִשְׁמַעְאֵל יְחִיָּה לְפָנֶיךָ. יט וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים אֶבְל שָׂרָה אֲשַׁתְּךָ יִלְדֵת
לָּךְ בֶּן וְקִרְאתָ אֶת-שְׁמוֹ יִצְחָק וְהִקְמַתִּי אֶת-בְּרִיתִי אִתּוֹ לְבְרִית עוֹלָם לְזָרְעוֹ
אַחֲרָיו. כ וְלִישְׁמַעְאֵל שְׁמַעְתִּיךָ הִנֵּה בְּרַכְתִּי אֹתוֹ וְהִפְרִיתִי אֹתוֹ וְהִרְבִּיתִי אֹתוֹ
בְּמָאד מְאֹד שְׁנַיִם-עָשָׂר נָשִׂימָם יוֹלִיד וְנִתַּתִּיו לְגוֹי גָּדוֹל. כא וְאֶת-בְּרִיתִי
אֶקִּים אֶת-יִצְחָק אֲשֶׁר תֵּלֵד לָּךְ שָׂרָה לְמוֹעֵד הַזֶּה בְּשָׁנָה הָאַחֲרִית.

Gen. 17.

כב וַיְכַל לְדַבֵּר אֶת־וַיַּעַל אֱלֹהִים מֵעַל אַבְרָהָם. כג וַיִּקַּח אַבְרָהָם אֶת־
וַיִּשְׁמַעֲאֵל בְּנוֹ וְאֶת כָּל־יְלִידֵי בֵיתוֹ וְאֶת כָּל־מִקְנֵת כֶּסֶף כָּל־זָכָר בְּאַנְשֵׁי בֵית
אַבְרָהָם וַיִּמַּל אֶת־בְּשָׂר עַרְלָתָם בְּעֶצֶם הַיּוֹם הַזֶּה כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר אֶת־
אֱלֹהִים. כד וַאֲבְרָהָם בֶּן־תְּשׁוּעִים וְתִשָּׁע שָׁנָה בְּהַמְלֹו בְּשָׂר
עַרְלָתוֹ. כה וַיִּשְׁמַעֲאֵל בְּנוֹ בֶּן־שְׁלֹשׁ עָשָׂר שָׁנָה בְּהַמְלֹו אֶת בְּשָׂר
עַרְלָתוֹ. כו בְּעֶצֶם הַיּוֹם הַזֶּה נִמְלָו אַבְרָהָם וַיִּשְׁמַעֲאֵל בְּנוֹ. כז וְכָל־אֲנָשֵׁי בֵיתוֹ
יְלִיד בָּיִת וּמִקְנֵת־כֶּסֶף מֵאֵת בֶּן־נֶכֶד נִמְלוּ אֹתוֹ.

Gen. 17 : Ábrahám körülmetélése

Genesis 17:24,26:

24. Ábrahám pedig kilecvenkilenc éves volt, mikor körülmetéltetett (בְּהַמֵּלֵל) az előbőre húsa. [...]

26. Ugyanaznap metéltetett körül (נִמְוָל) Ábrahám és a fia, Ismael.

Akkor most ki is metélte körül Ábrahámot?

Mondatrészek és tematikus szerepek

Mondatrészek: **alany**, **tárgy**, **eszközhatározó**...

(1) A **férfi** összetörte a **vázát** a **kalapáccsal**.

(2) A **férfi** összetörte a **vázát**.

(3) A **kalapács** összetörte a **vázát**.

(4) A **váza** összetört.

(5) A **szél** összetörte a **vázát**.

(6) # A **kalapács** összetörte a **vázát** a **férfivel**.

Tematikus szerepek: ágens, páciens, eszköz...

(1) A férfi összetörte a vázát a kalapáccsal.

(2) A férfi összetörte a vázát.

(3) A kalapács összetörte a vázát.

(4) A váza összetört.

(5) A szél összetörte a vázát.

(6) # A kalapács összetörte a vázát a férfivel.

Szintaxis (mondattan)

Mondatrészek

Az állítmánynak/igének van

- alanya
- tárgya
- eszközhatározója
- helyhatározója
- időhatározója
- ...

Szemantika (jelentéstan)

Tematikus szerepek

A cselekvésnek van

- ágense („logikai alany”)
- páciense („logikai tárgy”)
- eszköze
- helye
- ideje
- ...

A körülmételés tematikus szerkezete

- Ágens: saját maga ; apa ; szakképzett mohel ; stb.
- Páciens: (nyolcnapos) gyermek ; Ábrahám ; Ismael ; stb.
- Eszköz: kovakő; kés; stb.
- Hely: mező; zsinagóga; Budapest; stb.
- Idő: nyolcadik nap; 2047. nisan 14. (i.e. 1713)
- ...

A kognitív vallástudomány a rítusokról

Ki metélte körül Ábrahámot? Figyeljék az ujjam, mert csalogok!

Kognitív fordulat a vallástudományban

- Az agy, mint számítógép (hardver+szoftver).
- A vallás (és a kultúra), mint az agy terméke:
  - Biológiai, pszichológiai, neurológiai, evolúciós és komputációs aspektusok.
  - A vallási és kulturális jelenségek megértése az emberi faj biológiai-mentális adottságain keresztül.
  - Az emberi agy/elme megértése vallási és kulturális jelenségek vizsgálatán keresztül.

Thomas Lawson és Robert McCauley, 1990

- Vallási fogalmak, mint a hétköznapi fogalmak variánsai:
  1. Istenek, szellemek, ősök, mitológiai lények, varázstárgyak... = azon sémák variánsai, amelyekkel az emberi agy reprezentálja az embereket, állatokat, tárgyakat....

Counterintuitive fogalmak: sértik az intuitív ontológiai elvárásait:
„ember, de halhatatlan”, „állat, de beszél”, „tárgy, de láthatatlan”.

2. Vallásos rítusok = emberi cselekvések variánsai:
azon kognitív sémák variánsai, amelyekkel az emberi agy kódolja a cselekvéseket.

Thomas Lawson és Robert McCauley

- Rítus: olyan cselekvés, amelynek az egyik tematikus szerepét olyan elem tölti be, amely egy vallási fogalomrendszerből ered, azaz ez az elem
  - vagy *counterintuitive ágens* (például istenség),
  - vagy keresztül ment egy olyan *megelőző rítuson*, amely lehetővé teszi, hogy a counterintuitive ágenst képviselje a rítus során.
- A körülmételés a judaizmus egyik alapvető rítusa (állítólag).
- Vajon a körülmételésnek melyik résztvevője ilyen?

A körülmételés tematikus szerkezete

- Ágens: saját maga ; apa ; szakképzett mohel ; stb.
- Páciens: (nyolcnapos) gyermek ; Ábrahám ; Ismael ; stb.
- Eszköz: kovakő; kés; stb.
- Hely: mező; zsinagóga; Budapest; stb.
- Idő: nyolcadik nap; 2047. nisan 14. (i.e. 1713)
- ...

*A körülmételés tematikus
szerkezete különböző forrásokban*

„Halakhikusan korrekt” nézet: micva

Bárki körülmetélhet. Még a körülmetéletlen, a rabszolga, a nő és a kiskorú is körülmetélhet, ha nincs jelen férfi. De nem-zsidó nem metélhet körül; ha azonban megtette, nincs szükség a körülmetélés megismétlésére. (*Mishneh Torah, Hilkhot Milla 2,1*)

A páciens zsidó, ezért kell körülmetélni.

Az ágens bárki lehet.

Gen. 17 a midrásokban

Genesis Rabba 49:1

[Ábrahám] azt mondta ő [Isten] előtt: “És ki fog engem körülmetélni?” Azt válaszolta: “Te magad.” Ábrahám azonnal vett egy kést, megragadta az előbőrét, és már majdnem levágta, amikor megijedt, hogy túl idős. Mit tett ekkor a Szent-Áldassék-Ő? Kinyújtotta a kezét, és megragadta vele együtt [Ábrahám előbőrét], és csak ekkor vágta le azt Ábrahám.

Amint mondva van (Nehemia 9:7-8): “Te vagy az Örökkévaló Isten, aki kiválasztottad Ábrámot [...] és szövetséget kötöttél vele”. Az van írva, hogy „vele”, amely azt tanítja, hogy a Szent-Áldassék-Ő megragadta azt.

Gen. 17 a midrásokban

Tanhuma, Vayera 2

R. Aha azt mondta: bebizonyítom, hogy a Szent-Áldassék-Ő megerősítette Ábrahámot. Aznap, amikor körülmetélte magát, és amíg folyt még a vére, körülmetélte Ismaelt és házának minden férfiát.

Tanhuma (Warsaw ed., *Lekh Lekha* 17)

והיה יושב אברהם ותמה היאך ימול כיון שאמר לו הקדוש ברוך הוא ואתנה בריתי ביני ובינך מה כתיב אחריו ויפל אברהם על פניו כיון שנפל על פניו רמז הקדוש ברוך הוא לאותו מקום ועקצו עקרב ונמצא מהול, מנין הן מה שכתוב וידבר אתו אלהים לאמר אני הנה בריתי אתך הרי אתה מהול, וכתיב בעצם היום הזה נמול אברהם, מל לא נאמר אלא נמול

[...] כך אברהם כשאמר לו הקדוש ברוך הוא ואתנה בריתי ביני ובינך נתבייש ונפל על פניו, בנפילתו נמצא שהוא מהול, אמר לו הנה בריתי אתך ...

Gen. 17 a midrásokban

Tanhuma Yelammedenu, Lekh lekha 17

Rabbi Ismael mondta: [...] Ábrahám ült, és azon töprenget, hogy miként lesz körülmetélve. Ekkor a Szent-Áldassék-Ő azt mondta: „A szövetségemet teszem magam között és te közted” (Gen. 17:2). Mi követi ezt a verset? „És Ábrahám leborult az arcára” (*ibid.*, v. 3). Amikor arcra borult, a Szent-Áldassék-Ő megjelölte azt a helyet, és egy skorpió megszúrta őt ott. Majd Ábrahám észrevette, hogy körül van metélve. Honnan tudjuk mindezt? [...]

Annan ben David: Book of Precepts

(L. Nemoy: *Karaite Anthology*, p. 20; but cf. Harkavy's edition, pp. 78-79)

A man must be circumcised by another man and may not circumcise himself with his own hand, since Scripture says: *And ye shall be circumcised in the flesh of your foreskin* (Gen 17:11). Were the meaning to be that a man may circumcise himself with his own hand, it would have been written, “And ye shall circumcise the flesh of your foreskin”; the wording *And ye shall be circumcised* indicates therefore that someone else must circumcise him.

Bárki körülmetélhet:

Exodus 4:25

De Cippora éles kovakövet vett elő, és körülmetélte fiát...

Genesis 34:13ff

A Dina-történet után Jákob fiai azt kérik Sechemtől és Chamortól, hogy metélkedjenek körül.
(Önmagukat? Egymást?)

Kognitív megközelítés a Biblia-tudományban?

1. Kognitív vallástudományi témák, motívumok:

- *Mely szövegben ki metélte körül Ábrahámot?*

2. A szöveg keletkezésének, áthagyományozásának, recepciójának kognitív tényezői:

- A körülmetélés kognitív sémájának alakulása a halakhikus és aggadikus szövegekben.

3. A bibliai szöveg és annak recepciója, mint adatforrás az általános kognitív kutatásokhoz.

- A Lawson-McCauley modell alkalmazható-e?

Bibliográfia

Bevezetés a Lawson-McCauley modellbe, és annak alkalmazása a zsidó rítusokra:

- T. Biro: Is Judaism boring? On the lack of counterintuitive agents in Jewish rituals. In: István Czachesz and Risto Uro (eds.). *Mind, Morality and Magic: Cognitive Science Approaches in Biblical Studies*. (BibleWorld series) Acumen: Durham, UK–Bristol, CA, 2013, pp. 120–143.

További szempontok ugyanennek a kérdéskörnek a feldolgozásához:

- T. Biro: When Judaism Became Boring: The McCauley-Lawson Theory, Emotions and Judaism. In Sarah Ross, Gabriel Levy, and Soham Al-Suadi (eds.), *Judaism and Emotion: Texts, Performance, Experience* (Studies in Judaism 7.) Peter Lang Publishing: New York, NY, 2013, pp. 123–151.

További kapcsolódó cikkeim egyelőre csak kéziratok formájában hozzáférhetőek.

Bibliográfia

A kognitív vallástudományhoz:

- Értelek, értelek... de miről beszélsz?? A keresztény–zsidó párbeszéd a kognitív vallástudomány perspektívájából. In Dobos Károly Dániel és Fodor György (szerk.), „*Vízió és valóság*”: A Pázmány Péter Katolikus Egyetemen... Budapest: Új Ember – Márton Áron Kiadó, 2011. , pp. 51–71.

A Lawson-McCauley modell alapjai:

- E. Thomas Lawson and Robert N. McCauley, *Rethinking Religion: Connecting Cognition and Culture*, Cambridge University Press: Cambridge, UK, 1990.
- Robert N. McCauley and E. Thomas Lawson, *Bringing Ritual to Mind: Psychological Foundations of Cultural Forms*, Cambridge University Press: Cambridge, UK, 2002.

Viszlát december 16-án!

Kapcsolat: *Biró Tamás*

biro.tamas@btk.elte.hu

<http://birot.web.elte.hu>